

Wouter Pols - In de wereld komen

Dit belooft wat: een behoorlijk filosofisch georiënteerd boek over opvoeding en onderwijs door een Nederlandse leraar en docentopleider, Wouter Pols, die al heeft aangetoond met werk over niet meteen voor de hand liggende [Sleiermacher](#) en [Mollenhauer](#) diepgang niet te schuwen. Zonder daarbij evenwel alledaagse opvoedingssituaties uit het oog te verliezen. En na herhaalde lezing kan ik stellen: het boek stelt geenszins teleur.

De bedoeling van dit proefschrift is in mijn ogen vooral te begrijpen als een verdere uitwerking van Pols zijn eerdere werk, en meer algemeen als zoektocht naar *richting* in die opvoedings- en onderwijspraktijk. Zowel opvoeding als onderwijs hebben namelijk een richting: iets wat Pols beschrijft als een intentie, een bedoeling. Net als Biesta (een van de promotoren, de andere promotor is [Miedema](#)) graag van [bedoeling](#) spreekt en daarmee bepaalde onderwijspraktijken wil stimuleren dan wel bekritisieren, wil ook Pols die bedoeling of richting beter begrijpen en hierop reflecteren zodat we weten wat er in de praktijk moet gebeuren. Bij een dergelijke richtingbepaling heeft Pols, zo blijkt uit het proefschrift, vooral filosofen willen raadplegen. Filosofen die zoals hij schrijft 'van buiten' komen en daarmee nieuwe invalshoeken kunnen bieden. De concepten die de filosofen hanteren probeert Pols te 'plooiën' naar de praktijk zoals hij eerder in een [bijdrage](#) aan '[Waar, goed en schoon onderwijs](#)' schreef. Hij hanteert de filosofen als 'conceptuele inspiratiebron'. Die concepten worden dan wel ook geschikt gemaakt om te passen in een opvoedingspraktijk. Pols spreekt in dit proefschrift van 'fiches' of betekenaars. Hij gaat ermee aan de haal, 'zet ze in' en 'draagt' ze als opvoeder/onderwijzer uit. Waarmee Pols in staat is de concepten weerklank te geven in de opvoedingspraktijk en het belang hiervan te laten zien in reflectie op opvoedingssituaties. Het is parelduiken (Arendt) bij een algemeen gebrek aan pedagogische *common sense*.

Er zijn daadwerkelijk in dit proefschrift een heel aantal glimmende parels opgedoken. Teveel om hier allemaal langs te gaan. Wel wil ik de parel noemen die hij bij Arendt zelf vindt. Het meest interessant in relatie tot de waarschijnlijk bekende denkbeelden van Arendt is dat Pols constateert dat de door Arendt scherpe scheiding tussen pedagogiek en politiek en tussen kinderen en volwassenen moet worden gerelativeerd, en dat precies daar zit waar we ons in de opvoeding en onderwijs mee bezig moeten houden. Aan de hele Arendsdiscussie wordt een genuanceerde en belangwekkende noot toegevoegd, overigens in lijn met wat Pols eerder met Berding heeft gepubliceerd. Arendt is al lang omarmt door de pedagogen in Nederland en met recht maar niet bij iedereen vind je deze nuancering terug. Met Arendt is het mogelijk vrij helder te beschrijven wat een pedagoog doet. Volgens Pols is dit gezien het bovenstaande half handelen en half werk, met als bedoeling het tot handelen en in het verlengde daarvan oordelen laten komen van de leerling. Pols wil niet aan de volwassenheid en het 'volwassen in de wereld zijn' [waar Biesta onlangs nog voor pleitte](#). Het is ook geen 'mogelijk maken' maar 'laten komen'. Bij Pols minder *risico* en geen volwassenheid. Interessant voor de liefhebber, hier ontstaat in mijn ogen een vruchtbare dialoog van nuanceringsen.

Waar Pols met Arendt (en overigens zeer duidelijk ook Meirieu) komt tot een bepaling van het werk van een pedagoog, is Lacan nodig om dit 'tot handelen laten komen' met recht een 'in de wereld komen' te noemen zoals in de titel van het boek is gebeurd. Bij Lacan zou de wereld als snel te gemakkelijk als 'het symbolische' kunnen worden geïdentificeerd, namelijk naast het imaginaire (inbeelding van de mens, 'ik') en het reële (dat wat door het symbolische wordt gerepresenteerd). Het symbolische is echter een veelvoud aan betekenis en orde, een systeem van regels dat ons doen regelt. Het is het bemiddelende. Het in de wereld komen kan dan met recht als een introductie in het symbolische worden begrepen: maar bij Lacan gaat dit door het spreken en betekent dit een radicale verandering waarbij deze wereld niet meer volledig, ook niet puur symbolisch, kan zijn. Hier blijkt Lacan kortom een geweldige aanscherping van het denken. Die wereld kunne we met Lacan sterk doordenken. Het is dan *de Ander* die intervenueert, die door het imaginaire 'ik' heen breekt dat met dit symbolische is ontstaan. Het 'ik' van het kind staat niet meer centraal, het is een deel van de orde geworden. De orde van de wereld, die een wereld is van betekenis, maar wel een met gaten.

"De wereld waarin het kind binnentreedt, bestaat bij de gratie van betekenis die de wereld als een betekenisvolle wereld laten verschijnen: een wereld waarin mijn (imaginaire) ik tegenover dat van jou staat. Die wereld bestaat, net als mijn ik, bij de gratie van de Ander. Die Ander houdt een tekort in: er zit een gat, niet alleen in de symbolische, maar ook in de imaginaire orde. ... En ook dat vooronderstelt de wereld: dat wat er buiten valt, in casu het reële."

Dit is het centrale punt van het hele proefschrift van Pols en de grootste parel. Op deze manier wordt Lacan namelijk gebruikt om het pedagogische denken te nuanceren en binnen de driedeling van imaginaire, symbolische en reële te doordenken in een complexe wisselwerking. Uiteraard zitten we dan in een psychoanalytisch kader, maar dat hier alle kanten mee uit kan worden gedacht bewijst ook onder andere Zizek evenals andere verwijzingen in het proefschrift wel - zonder dat dit overigens volledig wordt uitgewerkt door Pols. Pols pedagogiseert op slimme wijze Lacan en wil juist aan de hand van die Ander het project van de pedagoog verduidelijken. Ik denk dat hij daar behoorlijk in slaagt. En daarmee is die wereld in ieder geval getheoretiseerd en is ook meteen op het probleem, het onaffe daarvan geweest. In de wereld komen is in iets onafs komen, in een gebrekkige wereld, om daar als subject gestalte te krijgen.

Pols beseft zich volgens mij dat hij met Lacan ook wel op een belangrijk kantelpunt is gestuit: namelijk dat die wereld niet helemaal omvat kan worden, begrepen kan worden. Hoe kan die nog gepresenteerd en gerepresenteerd worden? Die tafel van Arendt geeft weer hoe die gebrekkige wereld (welliswaar op kleine, beschermde schaal) werkt, het is een laten zien, zonder dat de wereld als geheel kan worden begrepen. En met Lacan zouden we op zijn minst moeten beseffen dat we het hier een probleem hebben met het instaan of verantwoordelijkheid dragen van die wereld? Wat betekent die wereld dan? Wat voor betekenis heeft die wereld? Helaas gaat Pols niet in op de complexiteit die instaat als Arendt en Lacan op die manier samen moeten gaan. Wel maakt hij gebruik van talloze andere referenties, koppelt hij het denken van vele andere pedagogen aan zijn betoog en weet hij op onnavolgbare wijze, wellicht [even erudiet als zijn kompaan Berding](#), het pedagogische denken te schetsen. Denkt u hierbij aan naast de al genoemde namen onder andere aan Aristoteles, Fabre, Herbart, Imbert, Kant, Langeveld, Oers, Pestalozzi, Resweber, Rousseau, Vygotsky, Weniger, ... een heerlijke leeslijst voor iedereen die nog jarenlang zelf verder door wil studeren.

Terug naar de complexiteit van Lacan. Pols vraagt zich af hoe het mogelijk is de wereld 'open te houden' zodat hij niet ongewenst als compleet en af wordt voorgesteld. De wereld moet *agora* blijven, helemaal greep hierop krijgen is niet mogelijk en wenselijk, we moeten niet denken uit de knoop te kunnen stappen. Wel kunnen we betekenaars gebruiken om onszelf vragen te stellen, te problematiseren. Maar het raadsel van die betekenaars moet iedereen zelf oplossen: "De (uit)weg - de wereld in - is een weg die ze zelf zullen moeten vinden." De wereld lijkt daar mee een onbepaalde uitweg. Steeds weer uit de stollende betekenissen zien te ontsnappen. De betekenissen problematiseren en vervolgens tot een uitweg dwingen. Niet denken dat een sluitende definitie kan worden gegeven. En waar Pols Serres lijkt te gebruiken om rond deze complexiteit te blijven rondansen, kan ik mij niet aan de neiging onttrekken dat we binnen de kortste keren die wereld of ook de pedagogie op eenzelfde manier moeten problematiseren aangezien die evenmin ontsnappen aan een suggestie van volledigheid in betekenis. Met eerst Arendt, dan Lacan en vervolgens Serres loopt de complexiteit al snel op.

Dit geeft in mijn ogen een spanningsveld binnen het denkveld dat Pols aan het ontdekken is, zeker waar Pols het denken van Serres en bij specifieke passages ook Deleuze aanhaalt. Het probeert

niet het denken van deze denkers in zijn volledigheid te begrijpen en weer te geven. Het pakt echter hoofdthema's hieruit die vervolgens *zinvol* worden gemaakt voor de opvoedings/onderwijspraktijk, om de wereld open te houden, en zeker bij Serres (en de plekken waarop Deleuze wordt aangehaald) is dat ergens wrang. Je zou je kunnen afvragen of Pols met Serres en Deleuze niet iets in de pedagogie probeert binnen te halen wat zich niet door de pedagogie laat vangen. Om vanuit Arendt, Lacan en vervolgens Serres pedagogie en 'in de wereld komen' te doordenken, is wellicht een onwaarschijnlijk project - wat wellicht opmerkelijke parels kan laten opstaan maar uiteindelijk in mijn ogen onherroepelijk ontspoot.

Toch heeft Pols dit project willen doorzetten, wellicht met een dieper liggende reden, of misschien om te laten zien dat hij de gave heeft om het allemaal te comprimeren en interpreteren zodat het aan zijn pedagogische praktijk kan worden gerelateerd. Beide redenen lijken me legitiem - ook al betekent dit dat de denkers, in ieder geval Serres, ergens bij de neus worden genomen. Polanyi geeft de mogelijkheid om de verdere uitwerking te baseren op een 'stil weten'. Er bleef toch een pedagogische bedoeling overeind ondanks dat die met het stille weten monddood werd gemaakt. Nooit te articuleren, nooit rechtstreeks te representeren. Het heeft in dit proefschrift niet tot een andere uitkomst kunnen komen. Het proefschrift is afgerond, verdedigd, en Pols is gepromoveerd. Het heeft behoorlijke nieuwe inzichten gecreëerd, het heeft een dappere zoektocht opgeleverd, het heeft de promotoren misschien zelfs op een nieuwe manier naar hun eigen werk laten kijken, het academische circuit heeft zich gevoed met denkers die nog niet eerder zo zijn uitgewerkt. Eind goed al goed. Met de oprecht gemeente complimenten aan Pols. Het is een boek met een in de Nederlandse pedagogie niet eerder getoond hedendaags filosofisch referentiekader.

Tot zover de bespreking.

Slechts voor de liefhebber nog een vervolg. Lees het alleen bij overmatige interesse in het denken Serres (en ook Deleuze) in relatie tot de pedagogie. Lees het als een scenario: stel dat Pols nog wat verder Serres had gevolgd en daarmee daadwerkelijk was 'ontspoot'? Ik zou zo graag deze mogelijk hieronder willen onderzoeken: namelijk dat Serres wel serieus was genomen. Dus enkel voor wie het wil lezen, hieronder een snelle schets van wat er zou kunnen gebeuren als je Serres serieuzer zou nemen dan 'de pedagogie', een bepaalde 'ethos' of de bedoeling 'in de wereld komen'. Als je Serres niet tot fische reduceert maar hem als volwaardige denker jou laat onderwijzen. Dan zou je namelijk vrij snel moeten beseffen dat het onmogelijk is om 'in de wereld te komen' zoals Pols volhoudt, als de wereld, zoals Serres zegt, [onder de duim](#) zit? Serres geeft met een soort onbepaald 'derde' voldoende gelegenheid om gebruikt en geïnterpreteerd te worden, maar wat als we beseffen dat Serres dit zelf weigert, hier tegenin gaat, er alles aan doet om zelf duidelijk te maken dat hij niet geïnterpreteerd wil worden, dat de betekenis van zijn werk niet uitgelegd moet worden, dat hij geen methode wil bieden, geen bedoeling, geen richting? Dan

zouden we moeten beseffen dat de uitvindingskunst waar Serres voor staat een kritiek is op interpretatie, uitleg, gebruik. Serres prachtige zin 'Niets heeft meer zin ('sens') dan van richting ('sens') te veranderen' - die Pols waarschijnlijk terecht als kern van Serres' betoog ziet - legt Pols uit richting het belang van dwarsbomen en van richting veranderen door een leraar. Maar zou Serres niet verder gaan: en zeggen dat deze interpretatie-richting net zo goed weer van richting zou moeten of kunnen worden veranderd? Dat de leraar niet als leraar van richting moet veranderen, maar dat het leraarschap zelf al een richting is die moet worden verlaten? Zou Serres een richtingbepaling in de pedagogie(k) niet altijd tegen willen gaan omwille niet van richtingloosheid, maar omwille van een constante richtingverandering? Dan zou Pols misschien in het midden van zijn proefschrift, rond pagina 148, juist daar waar het gaat over het midden, enkel nog van richting moeten blijven veranderen. Het midden tussen vertrouwde oevers (links en rechtshandig, jong en oud, niet kunnen en wel kunnen), daar waar leren plaatsvindt, wat Serres karakteriseert als een reis, daar zou hij zich moeten blijven ophouden en zich niet laten verlokken tot het daarbinnen toch weer herformuleren van een oever of een vaste pedagogische richting.

Gezien [mijn eerder tekst over de leerreis](#) zal het een geïnformeerde lezer niet verbazen dat dit beeld me bevalt en dat het in mijn ogen ook in praktijk kan worden gebracht. Maar niet als pedagogie(k), of hooguit als een radicaal herziene pedagogie die niet enkel het onderwijs maar de hele institutionele *inrichting* herzielt. Net als Serres zelf schrijft maar wat Pols niet aanhaalt:

"... zo is er een volledige verandering van de pedagogie nodig ... We merken dat er dringend behoefte is aan een dergelijke ingrijpende verandering in het onderwijs - een verandering die zich geleidelijk zou moeten verbreiden over de hele ruimte van de mondiale samenleving en over het geheel van haar verouderde instituties, een verandering die zich dus niet dient te beperken tot het onderwijs, maar zich moet uitstrekken tot de arbeidssituatie, het bedrijfsleven, de gezondheidszorg, het recht en de politiek, kortom tot het totaal van onze instituties - maar van die verandering zijn we vooralsnog ver verwijderd."

Niet de pedagogie als uitgangspunt nemen om nieuwe richtingen in te slaan, maar nieuwe richtingen als uitgangspunt nemen om nieuwe pedagogie te verwezenlijken, en nieuw onderwijs, en nieuwe arbeidssituaties, enzovoorts. Kortom: een hele nieuwe institutionele inrichting, die de huidige instituties dus als een doodlopend eind opvat.

Daar toont zich de troubadour, niet als theoretisch pedagogische richtingaanwijzer zoals Pols die introduceert, maar als herkende voorouder waar Serres een afstammeling van denkt te zijn. De troubadour die Pols wil realiseren staat mijlenver af van de troubadour van Serres. Als je als pedagoog net als Serres de troubadours als voorvaders wil erkennen, dan is het geen kwestie van reflectie, weergeven, te weten komen, richting bepalen. Het is een bezingen, meemaken, uitvinden,

toevallig tegenkomen. Het bewandelen van een pad die het bewandelen zelf maakt. Pols citeert in zijn afsluiting Serres dus vast bewust selectief, alsof de troubadour een uittocht teweeg brengt die nog altijd pedagogisch blijft. Helaas lijkt het er kortom op dat Pols ook dit idee van de troubadour weer tot een 'fiche' reduceert om daarmee de praktijk van een goed theoretisch pedagoog te definiëren. Voor Serres is het 'troubadouren' echter de praktijk die ook Picasso beschreef toen hij zei: "ik zoek niet, ik vind". Niet telkens maar weer de pedagogische kubus kantelen en wentelen om de oude ideeën weer nieuw te laten lijken. Nee, het gaat om de meest onwaarschijnlijke vernieuwingen tot stand brengen. Het gaat om het doen van vondsten. Daarvoor moet je álles op het spel zetten. Zelfs de pedagogie en de wereld. Geen pedagogie zoals we dat kennen meer. Geen wereld meer om in te komen.

En daar vult Deleuze Serres in mijn ogen aan. Deleuze wil filosoferen, concepten creëren en uitvinden, maar niet vanuit een intentioneel denkend subject, maar vanuit een onpersoonlijke, pre-individuele ontmoeting met gebeurtenissen, aldus filosofie.nl. Pols vind nergens nieuwe concepten uit, maar klampt vast aan pedagogie en wereld. En dan wordt 'het midden' toch weer verlaten voor een vaste oever. Deleuze wil niets anders dan [zwemmen en zijn hoofd boven water houden](#). Deleuze wil enkel tijdelijk een peddel of bootje aangrijpen om daarmee des te sterker nieuwe concepten uit te vinden en daarna weer door te zwemmen. Had Pols maar aangegeven waarom het in deze tijd nodig is tot machinatie te komen van pedagogiek om een nieuw concept te creëren tegen stollende of zelfs uitbuitende tendensen in het onderwijs! Dan ging het misschien om de conceptuele creatie waar Deleuze en Serres voor staan. Dan hadden Arendt, Lacan en Serres uiteindelijk met Deleuze tot een aaneenschakeling kunnen samengaan waarbij van Arendt en misschien ook Lacan niet alles meer heel bleef, maar wel een die een krachtige frisse wind had kunnen laten waaien door de pedagogie, onderwijs en meer.

Het zou een uitermate interessant scenario zijn geweest, als je het mij vraagt! Binnen deze promotie is het er echter helaas niet van gekomen. Misschien ziet Pols nog eens de kans op een later moment dit scenario te overwegen?